

- С. Завьялов и др.]. – М. : НОРМА ; ИНФРА-М, 2002 . – 899 с
4. Пайпс Р. Свобода и собственность / Р. Пайпс. – М.: Московская школа политических исследований, 2008. – 416 с.
  5. Андерсон П. Переходы от античности к феодализму / П. Андерсон. – М.: Издательский дом „Территория будущего”, 2007. – 288 с.
  6. Андерсон П. Родословная абсолютистского государства / П. Андерсон. – М.: Издательский дом „Территория будущего”, 2010. – 512 с.
  7. Вебер М. Свобода і примус у правових спільнотах / М. Вебер // Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика. – К., 1998. – 534 с. – С. 83-86.
  8. Бреннер Р. Экономическая отсталость в Восточной Европе / Р. Бреннер // Прогнозис. – Зима 2008. – №4. – С 77-112.
  9. Макферсон К. Б. Жизнь и времена либеральной демократии / К. Б. Макферсон. – М.: Издательский дом Гос. ун-та – Высшей школы экономики, 2011. – 174 с.
  10. Вебер М. Политика как призвание и профессия / М. Вебер // Избранные произведения: [пер. с нем. / сост., общ. ред. и послесл. Ю. Н. Давыдова; предисл. П. П. Гайденок]. – М.: Прогресс, 1990. – 808 с. – С.643-706.
  11. Тилли Ч. Принуждение, капитал и европейские государства: 990-1992 / Ч. Тилли. – М.: Издательский дом „Территория будущего”, 2009. – 360 с.
  12. Аригги Д. Долгий двадцатый век: деньги, власть и истоки нашего времени / Д. Аригги. – М.: Издательский дом „Территория будущего”, 2006. – 472 с.
  13. Лахман Р. Капиталисты поневоле: конфликт элит и экономические преобразования в Европе раннего Нового времени / Р. Лахман. – М.: Издательский дом „Территория будущего”, 2010. – 456с.

УДК 323. 39

Кашаба О. Ю.

Українська інженерно-педагогічна академія

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВЛЯЧОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ЕЛІТИ

Аналізується сучасний стан правлячої політичної еліти, розглядаються особливості її формування, виділяються основні шляхи трансформації. Наголошується, що справжня еліта в Україні тільки формується. Управлінська еліта, якщо вона прагне відігравати роль політичного класу, має володіти політичною культурою, тобто знати закони суспільно-політичного державного устрою, вміти професійно застосовувати ці знання у своїй сфері, налагоджувати свої відносини з колегами.

Ключові слова: еліта, політична еліта, правляча політична еліта, номенклатура, циркуляція еліт.

Кашаба О. Ю.

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ СОВРЕМЕННОЙ УКРАИНСКОЙ ПРАВЯЩЕЙ ПОЛИТИЧЕСКОЙ ЭЛИТЫ

Анализируется современное положение правящей политической элиты, рассматриваются особенности ее формирования, выделяются основные пути трансформации. Акцентируется, что настоящая элита в Украине находится на стадии формирования. Управленческая элита, если она стремится играть роль политического класса, должна владеть политической культурой, т.е. знать законы общественно-политического государственного устройства, уметь профессионально применять эти знания в своей сфере деятельности, налаживать отношения с коллегами.

Ключевые слова: элита, политическая элита, правящая политическая элита, номенклатура, циркуляція еліт.

Kashaba O.

FEATURES OF MODERN UKRAINIAN RULING POLITICAL ELITE FORMING

The current status of the ruling political elite is analyzed, the features of its formation are outlined, the major route of transformation is emphasized. It is noted that the true elite in Ukraine is only being formed. The administrative elite if it wants to play the role of the political class has to possess a political culture that is to know professionally the laws of social and political state system, be able to apply professionally this knowledge in its own field and establish professionally the relationships with its colleagues.

Key words: elite, the political elite, the ruling political elite, nomenklatura, circulation of elites.

Особливість влади як соціального явища полягає в тому, що кількість осіб, які здійснюють владу, набагато менша кількості осіб, які їй підкорюються. Для динамічного розвитку будь-якого суспільства надзвичайно важливе значення має формування самодостатньої, внутрішньо структурованої і дієвої правлячої політичної еліти. Виходимо з того, що правляча політична еліта являє собою вищі соціальні прошарки, які мають атрибути впливу та зосередили у своїх руках реальну владу в основних сферах життєдіяльності держави, виконують різноманітні загальносоціальні функції і насамперед, здійснюють функції правління. Це й депутатський корпус парламенту, і адміністративно-управлінська еліта, і еліта судової влади, і дипломатична еліта, і бізнес-еліта, і лідери політичних партій, громадських рухів тощо.

Отже, політичні процеси, які відбуваються сьогодні в Україні, окреслюють коло актуальних проблем, пов'язаних із особливостями формування сучасної правлячої еліти в нашій державі.

Метою статті є аналіз сучасного стану правлячої політичної еліти, виявлення особливостей її формування, виділення основних шляхів трансформації, запропонування механізму ефективного функціонування владної еліти.

Аналіз літератури із зазначеної проблематики свідчить, що термін „політична еліта” стали тлумачити значно ширше, ніж раніше [1]. Якщо ще недавно політичною елітою вважали переважно закриту групу політичних лідерів, то нині цим терміном визначають соціальні суб'єкти, пов'язані з проблемами політичного розвитку, які потужно впливають на соціально-політичні процеси, на розвиток суспільства.

Вітчизняні науковці приділяють увагу питанням генезису та еволюції політичної

еліти: від того, як здійснюються ці процеси, залежить склад еліти, а тому й соціальний зміст системи управління, яким керує владна еліта [2; 3]. Піддається аналізу поняття „еліта”, а також її сприймання та інтерпретація в суспільній свідомості [4; 5; 6]. Чималий інтерес викликає вивчення впливу та наслідків дії тоталітарної системи на особу в політиці [7], процесу становлення української політичної еліти, вироблення функціональної оцінки її здібностей для з'ясування її загальних політичних можливостей [8]. Досліджуються різні аспекти процесу розвитку політичної еліти за радянських часів, зокрема, еволюції партійно-радянської номенклатури та перетворення її на „правлячий клас”. Приділяється певна увага ролі та місцю політичного керівництва в динаміці політичних процесів країни [9; 10; 11].

Проте, домінуюча незацікавленість правлячих еліт (як особистостей, так і цілих структур) в науковому обґрунтуванні своєї діяльності сприяє відсутності соціального замовлення на глибоке, всебічне вивчення цієї проблеми.

У тлумаченні поняття „еліта” можна виокремити два основних підходи: соціально-статусний (соціологічний) і соціально-культурний. У контексті першого підходу еліта – це, по суті, представники вищого класу, які здійснюють керівні управлінські функції у суспільстві. Як переконливо доводив Ч. Р. Мілс, еліта не є результатом інтелектуального, психологічного і морального переважання над рештою суспільства, а наслідком заняття командних позицій у суспільній ієрархії [12]. У контексті соціально-культурного підходу провідними ознаками еліти є інноваційність, творчість, високі моральні та психологічні якості, передусім служіння інтересам суспільства. Виникає принципове запитання: чи є означені характери-

стики сутнісними ознаками еліти? Російський політолог С. Глаз`єв пропонує розрізняти продуктивну і правлячу еліти. На його думку, до продуктивної еліти належать найкращі представники нації, які створюють можливості для її розвитку, носії інтелектуального й виробничого потенціалу країни. Правляча еліта здійснює владу, яка може використовуватися як на благо суспільства, так і на шкоду йому [13, с. 139].

Серед основних чинників, які зумовлюють існування еліти в суспільстві, можна виділити такі:

- психологічна і соціальна нерівність людей, їх неоднакові здібності;
- соціальна та політична пасивність широких мас населення;
- функціонування закону розподілу праці, який вимагає професійного заняття управлінською діяльністю як основною умовою її ефективності;
- висока суспільна значущість управлінської праці та її відповідна фінансова винагорода;
- широкі можливості використання управлінської діяльності для отримання різного роду соціальних привілеїв [14, с. 166].

У науковій літературі щодо типології еліти існують два основні підходи. Прибічники першого (П. Бірнбаум, Ч. Р. Міллс, Т. Мейно) – моністського – вважають, що суспільством завжди керує єдина, досить згуртована, еліта. Представники цієї соціальної групи мають значний рівень солідарності, що ґрунтується на однаковому соціальному походженні, високому рівні матеріального становища та освіти. Інші вчені (Д. Белл, З. Бжезинський, М. Дюверже) наголошують на тому, що в умовах соціальної стратифікації постіндустріального суспільства, у межах якого формуються і конкурують різні економічні групи, існування єдиної, з високим рівнем солідарності еліти просто неможливо. Отже, у сучасному суспільстві існує не одна, а багато еліт. Ця теорія одержала назву плюралізації еліт.

Соціальна структура українського суспільства характеризується на сучасному етапі наявністю чотирьох соціальних прошарків: верхній (правлячий прошарок, який виступає в ролі основного суб'єкта перетворень); середній (підприємці, менеджмент середніх і невеликих підприємств, середня ланка владних структур, найбільш

кваліфіковані інженерно-технічні фахівці – цей прошарок є або може бути соціальною опорою політичних та економічних перетворень); базовий (охоплює дві третини суспільства, має середній професійно-кваліфікаційний потенціал і відносно обмежені трудові можливості); нижній (переважно люди поважного віку, а також ті, хто не має професії). І, нарешті, „соціальне дно” (маргінальні елементи) [15].

Отже, Україна являє собою суспільство соціальних контрастів, у якому існують групи диференційованих в економічному, політичному, соціокультурному сенсі еліт, що мають різноманітні інтереси і функціонують у своїй сфері, урівноважуючи одна одну. Показовою у цьому сенсі є наявність регіональних еліт, які виникли внаслідок складності історичного процесу в Україні. Різне політичне минуле окремих частин нашої країни обумовило наявність різних політичних традицій, які у свою чергу, зумовили наявність різних субкультур („західна”, „центральна”, „східна”), певною мірою несхожих політичних орієнтацій і моделей політичної поведінки. Зрештою це спонукало формування регіональних еліт.

Аналіз соціальної структури України дає змогу виділити такі основні елітні групи: адміністративно-владну, політичну, економічну, силову та соціокультурну. Відразу зазначимо, що це досить складні немонолітні групи, які останніми роками постійно трансформуються.

Різнomanіття елітних груп в українському суспільстві виникло на підґрунті двох генерацій української політичної еліти, а саме: представників колишньої партійно-державної номенклатури та представників „нової буржуазії”.

Основною характерною рисою новоствореної еліти України було те, що більшість колишніх представників влади залишили за собою право використовувати ресурси влади і привілеї. Перш за все це пов'язано з тим, що в Україні не відбулося кардинальної зміни правлячої верхівки. Наприклад, у Чехії, Польщі, частково у Литві, було прийнято нормативні акти про люстрацію колишніх державних службовців, чиновників. Україна такою можливістю не скористалася. Внаслідок цього створилася ситуація, коли питома вага представників компартійної бюрократії серед нової української еліти складала до

70%. Отже, „нова” еліта мусила перейняти старі принципи й методи керівництва, тоталітарну свідомість.

У той же час значну частину української еліти стали складати представники „нової буржуазії”, які головним своїм завданням вважали і вважають знаходження „спільної мови” з представниками влади з метою конвертації влади у власність, а власність – у ще більшу владу.

Така владна еліта створила політичний устрій, характерними рисами якого є нехтування суспільними інтересами, безвідповідальність, безконтрольність, непрозорість. В Україні адміністративно-економічні клани відграють важливу після держави роль в політичній системі, партії та громадські рухи демонструють несамотійність, підпорядкованість інтересам олігархічних кланів в Україні.

Найпоширенішим способом просування особистості вверх соціальним ліфтом, який дає максимальні шанси на успіх у нинішній Україні, – це стати членом команди, яка працює на впливового політичного лідера, тобто стати його „клієнтом”, або іншими словами – частиною патронажно-клієнтарної мережі. Між такими командами і всередині них постійно точиться відкрита або прихована („підклимна”) боротьба (як правило, за допомогою „компроматів”). Тобто провідну роль в успішному просуванні кар’єрними сходинками, як і раніше, відіграють не особисті чесноти, а належність до команди, клану, соціальної групи. Саме вони „виштовхують на поверхню” потрібних їм лідерів. Це і є однією зі специфічних рис пострадянської і, зокрема, української еліти. Відбувається процес приватизації влади, сутність якого полягає у прагненні владних еліт збільшити владу заради самої влади з тим, щоб використати її для приватизації державних і приватизації решти природних ресурсів, а не для реалізації програм, спрямованих на піднесення рівня життя громадян, що, зрештою, призводить до тотальної корумпованості еліти. Корупція пронизує владну вертикаль згори до низу, а „зразки” такої поведінки встановлюються на найвищих шаблях державного управління.

На нашу думку, не можна назвати національною еліту, яка розуміє свою тимчасовість перебування при владі і використовує цей факт лише для власного

збагачення. Влада існує сама по собі, суспільство – само по собі. На сьогодні у населення України, можна стверджувати, склався в цілому негативний образ так званої національної політичної еліти тому, що вона не виконує своє головне призначення – виступати в якості референтної групи, зразка суспільного поведіння, морально-психологічного каталізатора модернізаційних змін. Крім того, структурованість впливових груп політичних еліт відбувається на звуженому полі державних інституцій. Це зумовлено тим, що тривалий процес зубожіння більшості населення аж ніяк не сприяє зміцненню почуття громадянськості його, а відтак і з боку „еліти” ставлення до нього відповідне – лише як до „електорату”, необхідного елемента (нехай і суттєвого) виборчих процедур як данина процедурній демократії.

Українська еліта характеризується сьогодні цілою низкою особливостей, які шкодять її авторитету та довірі народних мас. Насамперед, це неадекватність наявної еліти та її політичних лідерів вимогам часу і потребам суспільства. Після здобуття незалежності правляча політична еліта України так і не спромоглася визначити стратегію розвитку суспільства, шляхи вирішення проблем, що постали перед ним, не консолідувала суспільство навколо привабливої для всіх без винятку загальнонаціональної ідеї не змогла зробити для народу того, що повинна була зробити, маючи владу.

Правляча політична еліта здебільшого визначається як меншість суспільства, достатньо самостійна, відносно привілейована група (або сукупність груп), яка має відповідні психологічні, соціальні та політичні якості й бере безпосередню участь у формуванні та реалізації політичних рішень, пов’язаних з використанням державної влади, у здійсненні стратегії розвитку суспільства [15].

Сучасна владна еліта, яка виросла в умовах союзної держави, не сформувалась як справжня еліта вже незалежної країни, а тому виявилася неспроможною вирішувати завдання, які б відповідали її новому статусу. Вона виявилася неспроможною вирішувати завдання загальнодержавного масштабу, в інтересах народу України, нерідко ідентифікуючи власні або кланово-олігархічні проблеми з державними. Безперешкодно трансформувались з колишньої союзної чи республіканської партноменклатурної, комсомольської та проф-

спілкової еліти та взявши на озброєння національно-демократичні гасла „національна еліта” швидко засвоїла нові правила гри самостійницького капіталістичного розвитку і перш за все стала задовольняти власні інтереси, скориставшись відсутністю ретельно розроблених економістами, правознавцями нових законів з урахуванням перехідного періоду. Певна частка колишніх функціонерів різного рангу не змогла так би мовити, „вписатись” у нові умови існування і зійшла з політичної та суспільної сцени, проте не забула, керуючись мораллю „нової буржуазії”, її зневагою до закону, збагатитися особисто [15].

Академік І. Дзюба слушно зауважує: „Відбувся раптовий викид у псевдоеліту, склалася „гримуча суміш”, в якій змішались осколки радянської партійної номенклатури, політичні кар’єристи, демагоги, сумнівного походження скоробагачки” [16].

У результаті в переважній більшості до влади на всіх рівнях прийшла олігархізована, корумпована управлінська еліта. На сучасному етапі правляча еліта об’єдналася в олігархічні клани, клієнтели. Головна їхня мета – особисте збагачення. Отже, мораль нової буржуазії такої чесноти, як служіння суспільству, не передбачає. Певною мірою це пояснюється й тим, що переважна більшість представників політичної еліти походять із сільської місцевості або невеликих міст і є носіями традиційної культури, одним із визначальних компонентів якої є трайбалізм – схильність до культурної і суспільно-політичної кланової відокремленості, простіше – містечковості та кумівства. Використовуючи корпоративні, сімейні зв’язки, клани прагнуть захопити владу в країні чи регіоні або узурпувати її в окремих владних структурах в інтересах своїх представників [15]. Ці риси політичної еліти на нинішньому етапі стали особливо виразними і, зрештою, визначають цінності, якими вона керується у своїх діях.

Не можна не погодитися з тим, що причина суспільної неефективності сучасної української правлячої політичної еліти не у браку знань і вмінь, а в тому, що вона не має органічної потреби брати до уваги інтереси суспільства. Така потреба може диктуватись або моральними засадами, або дійовими механізмами політичної відповідальності еліти, або тиском громадянського суспільства.

Громадянське суспільство ґрунтується на принципі ідеологічного плюралізму, реальному праві всіх суб’єктів безперешкодно

відстоювати ідеї, теорії, погляди, які віддзеркалюють різні аспекти життя суспільства. Цей принцип передбачає наявність ідеологічного консенсусу відносно найбільш важливих і значущих для розвитку громадянського суспільства цінностей.

Таким чином, суспільство зацікавлене у стабільній і відповідальній еліті. Як вважають фахівці, вона є утворенням, яке операціонально не фіксується. Та, попри це, їй належить суттєва реальна роль у суспільному житті. Будь-який політичний лад прагне сформувати власну еліту, необхідну для якомога ефективнішого здійснення влади. водночас правляча політична еліта не є ситуативним утворенням. Це сукупне породження усіх процесів політичної життєдіяльності.

Сучасна правляча політична еліта може стати авторитетною лише тоді, коли підвищить ефективність своїх політичних і економічних рішень, котрі будуть сприяти досягненню стабільності в суспільстві і подоланню глибокої кризи та дадуть поштовх для подальшого розвитку. Це можливо досягнути, коли психологія владного інтересу буде формуватися на демократичних, високо гуманітарних засадах поваги до людини.

Тільки високий інтелект, моральність, професіоналізм еліти здатні забезпечити легітимність влади, а також сприяти формуванню в українському народі того стилю державного мислення, який дозволить Україні стати міцною країною, рівноправним суб’єктом міжнародного права, поважним сусідом країн зі сталими демократичними традиціями, прикладом стабільності та соціальних перемін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Траверсе О. Політичне лідерство, національна еліта і практика модернізації суспільства / О. Траверсе // Політичний менеджмент. – 2006. – № 1. – С. 27-36.
2. Михальченко Н. Украинское общество: трансформация, модернизация или лимитроф Европы? / Н. И. Михальченко. – К.: Институт социологии НАНУ, 2001. – 440 с.
3. Михальченко М. Україна як нова історична реальність: запасний гравець Європи / М. І. Михальченко. – Дрогобич: ВФ „Відродження”, 2004. – 488 с.
4. Траверсе О. Політичне лідерство і політичне керівництво в Україні як проблема історичної політології / О. Траверсе // Наукові записки / 36. – Вип. 25. – К.: ІПіЕНД, 2004. – С. 80-91.
5. Татенко В. Лідер XXI / Lider XXI Соціально-психологічні студії / В. О. Татенко. – К.: Видавн. Дім „КОРПОРАЦІЯ”, 2004. – 198 с.

6. Політична влада та політична еліта / Політологія посткомунізму: Політичний аналіз посткомуністичних суспільств / В. Полохало (кер. авт. кол.). – К.: Політична думка, 1995. – 368 с.
7. Шаповал Ю. Людина і система. (Штрихи до портрета тоталітарної доби в Україні) / Ю. Шаповал. – К., 1994. – 271 с.
8. Видрін Д. Українська політична еліта: особливості еволюції, еволюція особливостей / Україна на порозі ХХІ століття: політичний аспект / Д. Видрін, Д. Табачник. – К.: Либідь, 1995. – С. 30.
9. Політичні структури та процеси в Україні / Відп. ред. Ф. Рудич, М. Михальченко / Ф. Рудич, М. Михальченко. – К.: Наукова думка, 1995. – 254 с.
10. Лозицький В. Політбюро ЦК Компартії України: історія, особи, стосунки (1918 – 1991) / В. С. Лозицький. – К.: Генеза, 2005. – 368 с.
11. Видрін А. Політика: історія, технологія, екзистенція / А. Д. Видрін. – К.: Либідь, 2001. – 432 с.
12. Миллс Р. Властвующая элита / Р. Миллс – М.: Знание, 1978. – 546 с.
13. Требін М. Політична культура сучасної владної еліти України / М. П. Требін // Вісник національної юридичної академії ім. Ярослава Мудрого. Серія: філософія, філософія права, політологія, соціологія. Зб. наук. праць. – Харків: Прапор, 2010. – Вип. 4 – С. 137-145.
14. Маркозова О. Еліти в сучасному українському суспільстві: сутність та напрямки трансформації / О. О. Маркозова // Вісник національної юридичної академії ім. Ярослава Мудрого. Серія: філософія, філософія права, політологія, соціологія. Зб. наук. праць. – Харків: Прапор, 2010. – Вип. 8. – С. 165-172.
15. Рудич Ф. Правляча еліта: її місце і роль в утвердженні української держави / Ф. Рудич // Політичний менеджмент. – 2008. – № 2. – С. 3-14.
16. Дзюба І. На еліту надійся, а сам не пошай / І. Дзюба // Національна безпека і оборона. – 2003. – № 9. – С. 36.

УДК 330.526.39:364.054

Корнієвський О. А.

Національний інститут стратегічних досліджень

БЛАГОДІЙНИЦТВО У СИСТЕМІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ПРИНЦИПІВ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

Проаналізовано деякі аспекти європейських благодійних традицій та їх вплив на розвиток сучасного європейського благодійництва. Особливу увагу відведено аналізу явища благодійництва як невід’ємної характеристики складової соціальної політики держави. Доведено, що рівень залучення населення до благодійницької діяльності передусім залежить від рівня розвитку інститутів громадянського суспільства.

Ключові слова: благодійництво, філантропія, соціальна відповідальність, громадянське суспільство.

Корнієвский А. А.

БЛАГОТВОРИТЕЛЬНОСТЬ В СИСТЕМЕ ЕВРОПЕЙСКИХ ПРИНЦИПОВ: ОПЫТ ДЛЯ УКРАИНЫ

Проанализированы некоторые аспекты европейских благотворительных традиций та их влияние на развитие современной европейской благотворительности. Особое внимание уделено анализу явления благотворительности как неотъемлемой составляющей социальной политики государства. Доказано, что уровень вовлечения населения к участию в благотворительной деятельности прежде всего зависит от уровня развития институтов гражданского общества.

Ключевые слова: благотворительность, филантропия, социальная ответственность, гражданское общество.